

SENKEI-KIS ZOLTÁN*

A „nemes röjtökfalvi” Bene család

BEVEZETÉS

VÁLYI ANDRÁS „*Magyar országnak leírása*” című könyvében 1799-ben ezt írja Röjtökről: „*Magyar falu Sopron Vármegyében, földes Urai Nagy Uraság, a' kinek egy emeletre épült házával ékeskedik, és több Uraságok, lakosai katolikusok, fekszik Sopronhoz 3 mértföldnyire; határja közészerű, vagyonnyai meglehetősek, juhái számosak.*”

Ma Röjtökmuzsaj Győr-Moson-Sopron megyében van (Röjtök, Muzsaj és Ebergény egyesült). A 18. században a Sopron megyei Röjtökön a felsőbüki NAGY és BENE család volt a két legtekintélyesebb nemesi kisbirtokos család. 1723-1729 között nemes BENE FERENCnek és NAGY KATALINnak 3 fiú és egy leánygyermek született: 1723-ban ANTAL, 1725-ben FERENC, 1727-ben MIHÁLY és 1729-ben JUDIT.

1774. február 6-án a Csongrád vármegyei Mindszinten kötött házasságot nemes BENE FERENC és THURY ANNA. Az eskető plébános nemes THURY PÁL, aki 1757-től szolgált ezen a plébánián. Bene Ferenc atyjaként nemes BENE MIHÁLYT jegyezték be, aki Röjtökön tűnt fel. A fiataloknak 1775. október 12-én született FERENC, majd 1778. február 14-én ERZSÉBET nevű gyermeke. Az apa foglalkozása jegyző.

BENE FERENC (1775-1858)

1775. október 12-én született Mindszinten. Szegeden a piaristáknál tanult, majd a budai főgimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. 1794-ben beiratkozott a bécsi egyetem orvosi karára.

Apja mélyen felháborodott, amikor kitűnő képességű fia kijelentette, hogy –a családi hagyományokkal szakítva –orvosnak készül. „*Meg nem foghatom, miképp választhat egy magyar nemes ifjú ilyen alacsony pályát?*” Orvostanhallgató fiát rendszeresen „*hóhérlegénynek*” titulálta.

Bene Ferenc a pesti orvosi karon 1798. szeptember 4-én orvosdoktori oklevelet szerzett. Felavatása után visszatért Bécsbe, ahol a neves egészségügyi reformátor, JOHANN PETER FRANK (1745-1821) intézetében kapott állást. Tanulmányúton járt Prágában, Drezdában, Lipcsében, Berlinben. 1799-ben a pesti egyetemen a sebészek korrepetitora.

1800-ban 1000 példányban kiadták „*A himlő veszedelmei ellen való oktatás*” című könyvét, melyet ingyen szétosztásra megküldtek a megyei orvosoknak, sebészeknek és iskoláknak. Bene 1801. augusztus 27-én Pesten nyilvános oltást rendezett a himlő ellen. 1802-ben kiadta „*Rövid*

* Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 1023 Budapest, Török utca 12.

oktatás a mentő himlőnek eredetéről, természetéről és beoltásáról” című könyvét latin, német, szlovák és horvát nyelven is.

1802. december 24-től az anatómia helyettes tanára, majd 1803. január 31-től az anatómia rendes tanára. Ebben az évben lett a különös kór- és gyógytan professzora. Fő célja volt a társadalom-orvostan megvalósítása. Az államorvostan akkor az egészségügyi rendészetet és a törvényszéki orvostant foglalta magába, de egyik számára sem volt elégséges. Benét 1806-ban a városi Szent Rókus) kórház igazgatójává és Pest város főorvosává nevezték ki.

Egyetemi pályája egyenletesen ívelt felfelé. 1805-1816 között az államorvostant is előadta, de 1813-tól csak a különös kór- és gyógytan tanára. 1840-től a kar igazgatója. 1827-től választmányi tagja, 1831-től tiszteletbeli tagja az MTA-nak, 1825-től királyi tanácsos, 1840-ben a Lipót-rend kiskeresztjének kitüntetését, több alkalommal az orvosi kar dékánja, rektora. Megalapítója a *Magyar Természetvizsgálók Társaságának* (1840). 1841. május 29-én Pesten Bene elnöklete alatt, 268 résztvevővel megalakult a *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése*.

Az 1837-ben alapított *Pest-Budai Királyi Orvosegyesületbe* az ő karigazgatósága alatt lépnek be az egyetemi orvosok. A kar dékánjaként, majd az egyetem rektoraként számos intézkedést hozott az orvosképzés színvonalának emelése érdekében. „*Utaztató alapítványa*” okiratában kimondja: „*utazási segélydíjakra szolgál tanszéki segédek, vagy kórházi másodorvosok számára, kik bőven kiképeztetésük végett, az orvosi kar által kiszabott utasítás szerint, külföldön utazván, három évig e díj élvezetében maradhatnak...*”

Bene rendkívüli műveltségű s világlátott orvostanár volt, aki 1807-ben fél évet Franciaországban, 1808-ban két hónapot Berlinben, 1828-ban fél évet Angliában töltött tanulmányúton. Nevéhez fűződik az 1807-ben kiadott első magyar közegészségtan (*Elementa polittiae medicinae*) és az 1811-ben kiadott igazságügyi orvostani tankönyv (*Elementa medicinae forensis*). Az elsősegélynyújtás népszerűsítése és módszereinek ismertetése céljából ismeretterjesztő előadásokat tartott.

Főműve az 1833-tól 5 kötetben megjelent *Elementa medicinae practicae* volt. (Az 5. kötetet IFJ. BENE FERENCCEL közösen írták.) Mai értelemben belgyógyászati tankönyv, melyben elméleti kérdések kifejtése mellett saját gyakorlatának eseteit is részletesen tárgyalta, pontos irodalmi forrásokkal.

Bene kórbonctani és klinikai belgyógyászati tapasztalatai alapján ellenezte, sőt elutasította korának divatos alternatív gyógyító eljárásait, így tiltakozott a homeopátiás oktatás számára egyetemi tanszék felállítása ellen. Állásfoglalására a homeopátia hívei a sajtó útján élénk támadással válaszoltak.

Bene Ferenc 1848-ban ment nyugdíjba. Munkásságát széleskörű hazai és nemzetközi elismerés kísérte. Tagjai közé választotta a Bécsi Orvosegyesület, a Badeni Tudós Társaság és a Párizsi Etnológiai Társaság. Munkáit külföldi egyetemeken is tankönyvként használták.

KOVÁCS SEBESTYÉN ENDRE szerint Bene Ferenc a következő eszmékkel tett szolgálatot a jövőnek:

- „Többször sürgette, hogy az egybehasonlító és kórbonctan, állat- és élettan, és az elmebetegségek tanítására lectorok választassanak.
- Az orvosnövendékek felvételük előtt az általános természettudományokból rendszeres oktatást nyerjenek, és azokból vizsgát tegyenek.
- Az egyetem a kórházzal egyesíttessék.
- „Az orvosi egyetem számára célszerű épület emeltessék, intézetei kellőleg szereltessenek fel. A szaktudományok tanárságára országos költségen jeles és kitűnő tehetségű ifjak, külföldi intézetekben műveltessenek azon célból, hogy naponkint előhaladó természettudományok hazánkba is mielőbb átültessenek, s saját fiaink által meghonosíttassanak.”
- Sürgette, miszerint az ausztriai birodalom többi tartományai példájára Magyarország részéről is két műtő növendék és két állatgyógyász részére stipendiumok alapíttassanak.”

Bene Ferencnek népes családja volt: 1802-ben nőül vette PASCHGALL MÁRIÁT, akitől 10 gyermeke született (8 fiú, 2 lány). Két fia, FERENC és RUDOLF lett orvos, ANTAL helytartótanácsi tag, KÁROLY törvényszéki tanácsos, PÁL főtörvényszéki irodatiszt, JÁNOS adófelügyelő, ISTVÁN főgimnáziumi tanár.

Bene Ferenc 1858. július 2-án hunyt el. Emlékbeszédet Kovács Sebestyén Endre, a Rókus Kórház főorvosa mondott.

IFJ. BENE FERENC (1803-1881)

1803. szeptember 27-én született Pesten. Orvosi tanulmányait a pesti egyetemen végezte, ahol 1826-ban szerzett oklevelet. Az egyetemi Igazságügyi Orvostani Tanszékre került. 1828-ban apjával Angliában járt, majd franciaországi tanulmányutat tett. (Ennek naplója az OSZK kéziratárában található.)

1837-ben egyik alapítója volt a Pest-Budai Királyi Orvosegyesületnek, melynek pénztárnoka, majd alelnöke volt.

Széles szakirodalmi tevékenységet fejtett ki: közegészségügyi témái az Orvosi Társaságban, a Tudományos Gyűjteményben, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek Munkálataiban, a Gyógyászatban jelentek meg.

1840-től a törvényszéki orvostan helyettes tanára.

1843-ban kiadta „*Tetszhalál*” című munkáját, 1843-ban pedig a „*Törvényszéki orvostudomány*” című könyvet, mely HENKE könyvének fordítása, de az első ilyen tárgyú, magyar nyelvű egyetemi tankönyv.

1842-ben házasságot kötött EGGENBERGER TERÉZIÁVAL, EGGENBERGER JÓZSEF neves könyvkereskedő lányával, és 3 lányuk született. Ifjabb Bene Ferenc Budapesten halt meg, 1881. április 29-én.

BENE RUDOLF (1816-1888)

1816. december 20-án született Pesten. Tanulmányait a piaristáknál kezdte, majd a pesti orvosi karon végzett. 1840-ben szerzett orvostudományi oklevelet. Disszertációja nyomtatásban is megjelent. Címe: „*Dissertatio inauguralis medica sistens quaedam memorabilia clinica...*”

Az egyetem elvégzése után megszerezte a seborvosi és szülésmesteri oklevelet. Kezdetben az egyetemi kórodában dolgozott, majd a Rókus Kórház belgyógyász főorvosa lett. 1843-tól tagja a Pest-Budai Királyi Orvosegyesületnek, 1847-től a Magyar Természettudományi Társulatnak, melyet igen értékes orvosi könyvtárral ajándékozott meg. (Ennek egy része az apjáé volt). Az 1860-as években magángyakorlatot folytatott. Házasságából három gyermeke született. Meghalt 1888. december 8-án, Budapesten.

BENE GÉZA (1855-1922)

Bene Rudolf három gyermeke közül BENE GÉZA 1855-ben született Pesten. Bányamérnök volt, aki oklevelét a selmecbányai főiskolán szerezte. Előbb az Osztrák-Magyar Állami Vasút Társaság dél-magyarországi birtokán volt bányamérnök, majd az aninai szénbánya igazgatója lett. Közben néhány évig a Vaskő és Dognácska vidéki vasércbányászat élén állott. 1886-ban Belgium, Franciaország és Németország szén- és rézbányáit, 1888-ban az erdélyi aranybányákat, 1900-ban pedig a Courrières-i nagy bányakatasztrófa színhelyét tanulmányozta. A hazai bányamentés egyik kezdeményezője, jeles publicista, írásai hazai és külföldi szaklapokban jelentek meg. Legfontosabb írása az 1910-ben Budapesten megjelent „*A kőszénbányákban fellépő gázkibontásokról*” című. 1922. december 5-én halt meg Aninán.

BENE GÉZA (1900-1960)

Festőművész és grafikus, id. Bene Ferenc Károly nevű fiának unokája volt. 1900. április 1-én született a Trencsén vármegyei Csacán. A *Képzőművészeti Főiskolán* VASZARY JÁNOS és OLGYAY VIKTOR tanítványa volt. A KÚT (*Képzőművészek Új Társasága*) és az UME (*Új Művészek Egyesülete*) tagja, az 1920-30-as évek fordulóján dekoratív, kissé stilizált csendéleteket és aktokat festett. Később művészete expresszívabbá vált, a modern francia festészetet követte (BRAQUE). Gyűjteményes kiállítását 1958-ban a Múcsarnokban, emlékkiállítását 1980-ban a Magyar Nemzeti Galériában rendezték. 1960. május 22-én halt meg Budapesten.

IRODALOM

- Kovács Sebestyén Endre emlékbeszéde Bene Ferencz felett. in: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pesten tartott 9. nagy gyűlésének munkálatai. Pest: Emich Gusztáv, 1864.
- Réti Endre: Nagy magyar orvosok. Budapest: Medicina, 1959. 80-84. o.
- Jantsits Gabriella: Magyar orvosok arcképei. Budapest: Medicina, 1990. 45. o.
- Karasszon Dénes: Bene Ferenc. in: Híres magyar orvosok. II. kötet. Budapest: Galenus, 2001. 35-39. o.
- Kapronczay Károly: Orvosdinasztiák. II. (Bene, Lenhossék, Lumnitzer, Nékám és Ángyán családok). Turul, 1997, 3-4. sz. 70-80. o.
- Gortvay György: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. I. kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1953.